

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

य॒ज्ञेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता उ॒पय॑ङ्गिरे॒वासृ॑जत् यदु॒पय॑जं उ॒पय॑जति प्र॒जा
एव॒ तद्य॑जमानः सृजते जघनार्धादव॑ द्यति जघनार्धाद्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते स्थविमतोऽव॑
द्यति स्थविमतो हि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्तेऽसं॒म्भिन्द्र॑व्रव॑ द्यति प्रा॒णाना॑मसं॒म्भेदा॑य॒ न प॒र्याव॑र्तयति
यत्प॒र्याव॑र्तयेदुदाव॑र्तः प्र॒जा ग्राह॑कः स्यात्समु॒द्रं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्याह॒ रेतः॑ (१)

ए॒व तद॑धात्यन्तरि॑क्षं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याहान्तरि॑क्षेणै॒वासमै॑ प्र॒जाः प्र॒ ज॑नयत्यन्तरि॑क्षः
ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते दे॒वः स॑वितारं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह स॒वित॑प्रसूत ए॒वासमै॑ प्र॒जाः प्र॒
ज॑नयत्यहोरा॒त्रे ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्याहाहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वासमै॑ प्र॒जाः प्र॒ ज॑नयत्यहोरा॒त्रे ह्यनु॑ प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॑ (२)

इ॒त्याह॑ प्र॒जास्वे॒व प्र॒जाता॑सु प्राणापानौ द॑धाति सोमं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह सौ॒म्या हि
दे॒वता॑या प्र॒जा य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्याह प्र॒जा ए॒व य॒ज्ञियाः॑ करोति छन्दा॑सि गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह
प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे द्या॒वापृ॑थि॒वी ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्याह प्र॒जा ए॒व प्र॒जाता॑
द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मुभ॒यतः॑ परि॑ गृह्णाति नमः॑ (३)

दि॒व्यं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्याह प्र॒जाभ्य॑ ए॒व प्र॒जाता॑भ्यो वृष्टिं नि य॑च्छत्यग्निं वै॒श्वान॑रं गच्छ॒
स्वाहे॑त्याह प्र॒जा ए॒व प्र॒जाता॑ अ॒स्यां प्र॑तिष्ठापयति प्रा॒णानां॑ वा ए॒षोऽव॑ द्यति योऽव॑ द्यति
गु॒दस्य॑ मनो मे॒ हार्दि॑ यच्छे॒त्याह॑ प्रा॒णाने॒व य॑थास्थानमुप॑ ह्वयते प॒शोर्वा आ॑ल॒ब्धस्य॑ हृदय॑
शु॒गृच्छ॑ति सा हृदय॑शूलम् (४)

अ॒भि स॑मेति॒ यत्पृ॑थि॒व्याः हृदय॑शूलमु॒द्वास॑येत्पृथि॒वीः शु॒चाऽर्प॑येद्यद॒प्सवः॑
शु॒चाऽर्प॑येच्छु॒ष्कस्य॑ चार्द्रस्य॑ च स॒न्धावु॒द्वास॑यत्युभय॑स्य॒ शान्त्यै॑ यं द्वि॒ष्यात्तं
ध्या॑येच्छु॒चैवैन॑मर्पयति॥ (५)

रेतो मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॑ नमो॑ हृदय॑शूलं द्वात्रिं॑शच्च॥५॥ [१]

दे॒वा वै य॒ज्ञमा॑ग्नी॒ध्रे व्य॑भजन्त॒ ततो॑ यद॒त्यशि॑ष्यत॒ तद॑ब्रुवन्वसंतु॒ नु न॑
इ॒दमि॑ति॒ तद्व॑सती॒वरी॑णां वसती॒वरि॑त्वं तस्मि॑न्प्रा॒तर्न स॑मंशक्नुवन्तद॒प्सु प्रा॑वे॒शय॑न्ता
व॑सती॒वरी॑रभवन्वसती॒वरी॑र्गृह्णाति॒ यज्ञो॑ वै व॑सती॒वरी॑र्य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑ वसति॒

यस्यागृहीता अभि निम्नोच्चेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात् (६)

यज्ञं विच्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्विरण्यं वावधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहूयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीं गृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशून्नेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः (७)

वृत्रमहन्सो ३ऽपो ३ऽभ्यम्रियत तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात् (८)

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृश्रे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृश्रे छायायै चातपतश्च सन्धौ गृह्णात्यहोरात्रयोरैवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्मा अस्तु (९)

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सं पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्नेवाव रुन्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदस्मिल्लोके पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन् (१०)

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरैवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परि हरति रक्षंसामपंहत्या इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदग्नीध्रं उपं वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उपं वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षास्य चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षंसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परि शरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (११)

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥६॥

[२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्सर्वाभ्यो देवताभ्य

उपाव॑हरो॒दिति॑ हृ॒दे त्वे॒त्याह॑ मनु॒ष्येभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒ मन॑से॒ त्वे॒त्याह॑ पि॒तृभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒ दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य॒ त्वे॒त्याह॑ दे॒वेभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोत्ये॒ताव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताभ्य॑ ए॒वैन॑ ५
सर्वा॑भ्य॒ उपा॑व॒हरति॑ पु॒रा वा॒चः (१२)

प्र॒व॒दि॒तोः प्रा॒तर॒नुवा॑कमु॒पाक॑रोति॒ याव॑त्ये॒व वा॒क्ताम॑व॒ रुन्धे॒ऽपोऽग्ने॑ऽभि॒व्याह॑रति॒ य॒ज्ञो वा॑ आपो॑ य॒ज्ञमे॒वाभि॑ वा॒चं वि॑ सृ॒जति॑ सर्वा॑णि छ॒न्दाऽ॒स्यन्वा॑ह॒ प॒शवो॑ वै छ॒न्दाऽ॒सि प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे॒ गाय॑त्रिया॒ तेज॑स्कामस्य॒ परि॑ दध्यात्॒ त्रि॒ष्टुभै॑न्द्रियकामस्य॒ जग॑त्या॒ प॒शुकाम॑स्यानु॒ष्टुभा॑ प्रति॒ष्ठाका॑मस्य॒ प॒ङ्क्त्या॑ य॒ज्ञका॑मस्य॒ वि॒राजा॑न्नकामस्य॒ शृ॒णोत्व॑ग्निः॒ समि॑धा॒ हव॑म् (१३)

म॒ इत्या॑ह॒ सवि॑तृप्र॒सूत॑ ए॒व दे॒वता॑भ्यो नि॒वेद्या॒पोऽच्छै॑त्य॒प इ॒ष्य हो॒त॒रित्या॑हेषि॒त ५
हि॒ कर्म॑ क्रि॒यते॒ मैत्रा॑वरुणस्य॒ चम॑साध्व॒र्यवा॑ द्र॒वेत्या॑ह॒ मि॒त्रावरु॑णो॒ वा अ॒पां ने॒तारो॑ ता॒भ्यामे॒वेना॒ अ॒च्छैति॑ दे॒वीरा॑पो॒ अ॒पां न॒पादि॒त्याहा॑हु॒त्यैवे॒ना नि॒ष्क्रीय॑ गृ॒ह्णात्य॑थो॒ ह॒विष्कृ॑तानामे॒वाभि॑घृ॒तानां॑ गृ॒ह्णाति॑ (१४)

का॒र्षि॒रसी॒त्याह॑ श॒म॒लमे॒वासा॑म॒पं प्ला॑वयति॒ समु॒द्रस्य॑ वोक्षि॒त्या उ॒न्नय॑ इत्या॒ह॒ तस्मा॑द॒द्यमा॑नाः पी॒यमा॑ना॒ आपो॑ न क्षी॒यन्ते॒ योनि॑र्वै॒ य॒ज्ञस्य॑ चा॒त्वा॒लं य॒ज्ञो व॑सती॒वरी॑र्हो॒तृच॑म॒सं च॑ मै॒त्रावरु॑णचम॒सं च॑ स॒ऽस्प॒र्श्य व॑सती॒वरी॑र्व्या॒नय॑ति॒ य॒ज्ञस्य॑ स॒योनि॒त्वाया॑थो॒ स्वादे॒वेना॒ योनेः॒ प्र ज॑नयत्यध्व॒र्योऽवै॑र॒पा (३) इत्या॑हो॒तेम॑न॒न्नमु॒रुते॑माः॒ प॒श्येति॑ वा॒वैत॑दा॒ह॒ यद्य॑ग्नि॒ष्टोमो॑ जु॒होति॑ यद्यु॒क्थ्यः परि॑थो॒ नि मा॑र्ष्टि॒ यद्य॑तिरा॒त्रो य॒जुर्व॑द॒न्प्र प॑द्यते॒ य॒ज्ञक्र॑तूनां॒ व्यावृ॑त्त्यै॥ (१५)

वा॒चो ह॑व॒मभि॑घृ॒तानां॑ गृ॒ह्णात्यु॒त प॒ञ्चवि॑ंशतिश्च॥४॥

[३]

दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॑तुः प्र॒स॒व इति॑ ग्रा॒वाण॑मा॒ द॑त्ते प्र॒सूत्या॑ अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याहा॑श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आ॑स्ता॒ पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ यत्यै॒ प॒शवो॑ वै सोमो॑ व्या॒न उ॒पा ५ शु॒स॒र्व॒नो य॑दु॒पा ५ शु॒स॒र्व॒नम॑भि॒ मिमी॑ते॒ व्या॒नमे॒व प॒शुषु॑ दधा॒तीन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रा॑य॒ त्वेति॑ मिमी॒त इन्द्रा॑य॒ हि सोम॑ आ॒ह्रिय॑ते॒ प॒ञ्च कृ॒त्वो य॒जुषा॑ मिमी॒ते (१६)

प॒ञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे॒ प॒ञ्च कृ॒त्वस्तू॑ष्णी॒न्द्रश॑ सं प॑द्यन्ते॒ दशा॑क्षरा॒ वि॒राड॑न्नं॒ वि॒राड्वि॒राजै॒वान्ना॑द्यम॒व रुन्धे॑ श्वा॒त्राः स्थ॑ वृ॒त्रतु॑र॒ इत्या॑हैष॒ वा अ॒पा ५ सोम॑पी॒थो

य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्तै सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनम् (१७)

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स दिशोऽनु प्राविशत्प्रागपागुदंगधुरादि दिग्भ्य एवैनं सम्भरत्यथो दिश एवास्मा अवं रुन्धेऽम्ब नि ष्वरेत्याहु कामुका एनं स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्तै सोमादाभ्यं नाम जागृवीति (१८)

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सौम्यामार्तिमाच्छति घ्नन्ति वा एतथ्सोमं यदभिषुण्वन्त्यं शूनपं गृह्णाति त्रायंत एवैनं प्राणा वा अंशवः पशवः सोमोऽंशून्पुनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति द्वौद्वौवपि सृजति तस्माद्वौद्वौ प्राणाः॥ (१९)

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥४॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांश्वग्रा ग्रहां गृह्यन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह स्माहौपवेशिः प्रातःसवन एवाहं यज्ञं संस्थापयामि तेन ततः संस्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्रेऽभि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽऽप्रोत्येकादश कृत्वौ द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यन्दिनम् (२०)

सवनं माध्यन्दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्रोति द्वादश कृत्वंस्तृतीयं द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्रोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य संस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्यज्ञस्य संस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यनतिवादुक एनं भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादष्टावष्टौ (२१)

कृत्वोऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहां गृह्यन्ते किं पवित्र उपांशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिनित्रित्याह वाचैवैनं पवयति वृष्णो अंशुभ्यामित्याह वृष्णो ह्येतावः शू यौ सोमस्य गभस्तिपूत इत्याह गभस्तिना ह्येनं पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः (२२)

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमंकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदं स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा (२३)

अद्वित्याह मनं एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा त्वा
 सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य
 इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्वाग्धेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि
 कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः (२४)

स्यादिति नीचा हस्तैन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः
 स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति
 ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति
 यद्यभिचरेदमुष्यं (२५)

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति षड्विंशं शुभिः
 पवयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः
 पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात् त्रयः पशूनां हस्तादाना इति यत् त्रिरूपांशु
 हस्तैन विगृह्णाति तस्मात् त्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः॥ (२६)

मार्ग्यन्दिनमष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥७॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपांशौ यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तमुपांशु
 समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवान्भ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रो
 ऽन्तर्यामिणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानो
 ऽन्तर्धत्तेऽन्तर्धत्ते (२७)

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहैभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते
 देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषां
 देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरैः तानुभयान् (२८)

अन्वाभजत्सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे य चावरैः
 तानुभयान्न्वाभजत्यन्तर्यामि मघवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतो
 ऽसीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावंपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमायुकः
 स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (२९)

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपांश्वन्तर्यामौ व्यान उपांशुसर्वनो यं
 कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ वि च्छिनत्ति

ताजक्प्रमीयते यं कामयेत् सर्वमायुरियादिति सःस्पृष्टौ तस्य सादयेद्वा नेनैवास्य प्राणापानौ सं तनोति सर्वमायुरेति॥ (३०)

तु उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥४॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अंब्रुवन्थसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहां गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहां गृह्यन्ते तमघ्नन्थोऽपूयत् तं देवा नोपाधृषुवन्ते वायुमंब्रुवन्निमं नः स्वदय (३१)

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्थाऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वं मद्देवत्या एव वः सोमाः (३२)

सुन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमंब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवै च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्रोय मध्यतो गृह्यते द्विवायवे द्वौ हि स वरावृणीत॥ (३३)

स्वदय सोमाः सुहाष्टाविंशतिश्च॥३॥ [७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्थसोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीन्नाहः सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमंब्रुवन् हनामेवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पयसेव मे सोमः श्रीणन्निति तस्मान्नैत्रावरुणं पयसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः (३४)

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रः संमर्धयति पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैव मित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत् वरुणं देवा अंब्रुवन्त्वयाः शभुवा सोमः राजानः हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च (३५)

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्वाजा राजानमश्शुभुवां घ्नन्ति वैश्येन वैश्यः शूद्रेण शूद्रत्र वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वासयतमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्योच्छ्रद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टौ॥ (३६)

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥३॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्मिषजौ वै स्थ इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्ततो वै तो यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तो देवा अब्रुवन्नपूतो वा इमौ मनुष्यचरौ (३७)

मिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो मिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम् (३८)

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निपाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति समर्थुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्ते इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडा पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपह्वयेत (३९)

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्याभक्षयित्वेडामुप ह्वयते प्राणानेवाऽऽत्मस्थित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः (४०)

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षास्य चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति

क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याः
सादयति वाच्येव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शेषे यज्ञस्य सन्तत्यै॥ (४१)

मनुष्यचरावुदपात्रमुपहृतं द्विदेवत्याः षड्वारिः शब्दः॥ ५॥ [९]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तो-
ऽसुरास्ते ऽन्योन्यं नाशक्रवन्नभिर्भवितुन्ते देवाः शण्डामर्कावुपांमन्नयन्त तावंब्रूतां वरं
वृणावहै ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्तौ देवा
अभ्वन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा (४२)

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामर्का
सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहपं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्म
इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतामि रूपाणि करिर्ऋदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य
प्राश्चौ निः (४३)

क्रामतस्तस्मात्प्राश्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ
पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो
रक्षसामपंहत्यै देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्र (४४)

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्र गुदते तस्मात्पराचीः
प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च
सुवीराः प्रजाः प्रज्जनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशौचिषा (४५)

सुप्रजाः प्रजाः प्रज्जनयन्परीहि मन्थी मन्थिशौचिषेत्याहेता वै सुवीरा या
अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदात्र्यस्य प्रजा जायते नाद्या प्रजा-
पतेरक्ष्यंश्चयत्तपरापतत्तद्विकङ्कतं प्राविशत्तद्विकङ्कते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत
तद्यवस्य (४६)

यवत्वं यद्विकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सक्तुभिः श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं सदो नाश्नुत इत्यातपात्रं हीति

ब्रूयाद्यदशञ्जुविताभ्योऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाशञ्जते॥ (४७)

आत्मना परा निष्प्र शुकृशौचिषा यवस्य सप्तत्रिंशच्च॥६॥ [१०]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा आग्रयणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णत ततो वै तेऽग्रं पर्यायन् यस्यैवं विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताग्रः समानानां पर्येति ये देवा दिव्येकादश स्थेत्याह (४८)

एतावतीर्वै देवतास्ताभ्यं एवैनः सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायतिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तूष्णीं ग्रहानगृह्णत साऽमन्यत वागन्तर्यन्ति वै मेति साग्रयणं प्रत्यागच्छेत्तदाग्रयणस्याग्रयणत्वम् (४९)

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तूष्णीं पूर्वं ग्रहा गृह्यन्ते यथां थ्सारीयति म आख इयति नाप राथस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युराग्रयणं गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचं वि सृजते त्रिर्हिं करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हिङ्करोति प्रजापतिरेव (५०)

तत्प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्वथ्सं जातं गौरभि जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञः सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेतं एव तदधात्यधस्तादुप गृह्णाति प्र जनयत्येव तद्वृह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसाः सती सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वथ्सो यदाग्रयणस्तमेव तदभिनिवर्तः सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्वथ्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥ (५१)

आहाग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विश्वतिथ्यं॥४॥ [११]

यज्ञेन ता उपयजिर्देवा वै यज्ञमाग्रीं ब्रह्मवादिनः सत्वे देवस्य ग्रावाणं प्राण उपार्श्वग्रा देवा वा उपार्श्वौ वाग्वै मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश॥११॥

यज्ञेन लोके पशुमान्स्याथ्सर्वं मार्यन्दिनं वाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा अयेकपञ्चाशत्॥५१॥

यज्ञेन गौरभि निवर्तते॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः॥६-४॥